

Wymiar sprawiedliwości wobec nieletnich

Zalecenia Komitetu Praw Dziecka

Komitet Praw Dziecka

Uwagi końcowe do połączonych piątego i szóstego sprawozdania okresowego Polski [...]

Wymiar sprawiedliwości wobec nieletnich

46. W świetle swojego Komentarza Ogólnego nr 24 (2019) o prawach dzieci w systemie wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich,¹⁴ Komitet wzywa Państwo-Stronę do dostosowania systemu wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich w całości do postanowień Konwencji oraz do:
- a) Stosowania minimalnego wieku odpowiedzialności karnej wynoszącego 15 lat, poniżej którego dziecko nie może zostać pociągnięte do odpowiedzialności karnej i zatrzymane w pogotowiu opiekuńczym lub schronisku dla nieletnich;
 - b) Podwyższenia górnej granicy wieku dla odpowiedzialności karnej dzieci do 18 r.ż.;
 - c) Usunięcia możliwości pociągnięcia dziecka do odpowiedzialności za popełnienie czynów związanych z jego statusem i wzmacniania przyjaznych dla dziecka i interdyscyplinarnych sposobów reagowania na pierwsze oznaki zachowania, które, gdyby dziecko przekroczyło minimalny wiek odpowiedzialności karnej, zostałyby uznane za czyn karalny;
 - d) Rygorystycznego egzekwowania regulacji przewidujących maksymalny okres 3 miesięcy pobytu w schroniskach dla nieletnich oraz zapewnienia prawnych zabezpieczeń w wyjątkowych przypadkach przedłużenia tego czasu, z wyraźnym ograniczeniem czasowym takiego przedłużenia;
 - e) Promowania środków pozasądowych takich jak programy naprawcze, mediacja i doradztwo dla dzieci oskarżonych o popełnienie przestępstwa oraz, jako kwestii priorytetowej, stosowania środków innych niż kara pozbawienia wolności, w tym probacji lub prac społecznych;

Zagwarantowania, że pozbawienie wolności będzie stosowane tylko w ostateczności i na jak najkrótszy okres oraz że sytuacja nieletniego pozbawionego wolności będzie regularnie monitorowana w celu ewentualnego odwołania tego środka;

Zapewnienie zagwarantowania specjalnych warunków ochronnych w przypadku przesłuchania dziecka będącego świadkiem lub ofiarą przestępstwa, w tym obecności psychologa, przeprowadzenia jednego przesłuchania oraz przesłuchania w specjalnie przygotowanym pomieszczeniu wszystkim takim dzieciom, niezależnie od wieku.

Ocena realizacji i rekomendacje

46. Konwencja o prawach dziecka w art. 40 przewiduje szereg gwarancji w zakresie odpowiedzialności karnej dzieci. Stopień realizacji poszczególnych z nich w polskim porządku prawnym może jednak budzić wątpliwości.

W przeszłości Komitet Praw Dziecka krytykował funkcjonowanie w polskim systemie karnym dwóch granic wyznaczających minimalny wiek odpowiedzialności karnej. Komitet Praw Dziecka uznał, że funkcjonowanie dwóch takich systemów stanowi naruszenie art. 40 ust. 3a

Konwencji o prawach dziecka. W 2022 r. sytuacja w tym obszarze uległa zaostrzeniu wskutek nowelizacji ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny³⁸³, która obniżyła minimalny wiek odpowiedzialności karnej, w przypadku wybranych przestępstw, do zaledwie 14 lat. W efekcie czego, w polskim systemie karnym funkcjonują obecnie trzy odrębne regulacje, określające minimalny wiek odpowiedzialności karnej.

Odrębnym problemem pozostaje tryb decydowania o przekazaniu sprawy z sądu rodzinnego do sądu karnego. Obecnie, sąd rodzinny powinien podjąć taką decyzję kierując się przesłankami wskazanymi w art. 10 § 2 Kodeksu karnego. Przepis ten przewiduje możliwość pociągnięcia nieletniego do odpowiedzialności karnej na zasadach przewidzianych dla osób dorosłych, jeżeli przemawiają za tym okoliczności sprawy, stopień rozwoju sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste, w szczególności, gdy poprzednio stosowane środki wychowawcze lub poprawcze były bezskuteczne. Z analiz Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka (dalej: HFPC) wynika przy tym, że w sprawach nieletnich decyzja podejmowana przez sąd tylko pozornie oparta jest na wskazanych przesłankach. W dwóch badanych sprawach HFPC zaobserwowała praktykę wydawania postanowienia o przekazaniu sprawy do sądu karnego bezpośrednio po wydaniu postanowienia o wszczęciu postępowania w sprawach nieletnich, bez uprzedniego poznania nieletniego i jego sytuacji, w tym zasięgnięcia wywiadu kuratorskiego. Taki sposób postępowania sądów rodzinnych może być spowodowany chęcią uniknięcia przez sąd rodzinny prowadzenia postępowania przygotowawczego w sprawach dotyczących poważnych czynów zabronionych np. zabójstwa.

Komitety Praw Dziecka krytycznie odniósł się także do możliwości pociągania nieletniego do odpowiedzialności przez sąd za przejawy demoralizacji, wskazując, że za te same zachowania osoby dorosłe nie ponoszą odpowiedzialności. W nowej ustawie z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich³⁸⁴, polski ustawodawca pozostawił możliwość postawienia nieletniego przed sądem za przejawy demoralizacji, jednocześnie nieznacznie zmienił przy tym definicję tego pojęcia. Co istotne, wprowadzono także minimalny wiek odpowiedzialności za przejawy demoralizacji, uniemożliwiając kierowanie do sądów wniosków dotyczących dzieci młodszych niż 10 lat. Z danych zgromadzonych przez Ministerstwo Sprawiedliwości wynika, że w przeszłości wnioski takie dotyczyły nawet kilkuset dzieci, z których najmłodsze ukończyło zaledwie 5 r.ż. Aktualne pozostaje pytanie, czy przyjęta przez ustawodawcę granica 10 lat nie jest zbyt niska i czy w pełni jest ona dostosowana do wymagań rozwojowych dzieci.

Komitety Praw Dziecka zalecił Polsce także dostosowanie do wymogów Konwencji o prawach dziecka przepisów procedury karnej, dotyczących przesłuchania dziecka w charakterze świadka i pokrzywdzonego, w tym zagwarantowanie obowiązkowej obecności psychologa w trakcie takiego przesłuchania oraz przeprowadzanie go w specjalnie przygotowanych do tego pomieszczeniach. Komitety Praw Dziecka zwrócił także uwagę na konieczność objęcia tymi

³⁸³ Ustawa z dnia 7 lipca 2022 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2022 r. poz. 2600 z późn. zm.).

³⁸⁴ Ustawa z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich (Dz. U. z 2026 r. poz. 163).

procedurami wszystkich dzieci, a nie wyłącznie tych, które nie ukończyły 15 r.ż. Zalecenia te nie zostały wdrożone przez Polskę. Gwarancje odnoszące się do przesłuchania dziecka w charakterze świadka lub pokrzywdzonego obejmują tylko niektóre rodzaje czynów zabronionych. Szczególne gwarancje procesowe nadal odnoszą się przede wszystkim do dzieci poniżej 15 r.ż. i obejmują jedynie określone kategorie przestępstw. W przypadku małoletnich, którzy ukończyli 15 lat, zastosowanie przyjaznego trybu przesłuchania jest możliwe jedynie po spełnieniu dodatkowych przesłanek, nie ma więc charakteru automatycznego. Problem ten jest przedmiotem petycji P10-78/22, postulującej objęcie przyjaznym trybem przesłuchania wszystkich pokrzywdzonych dzieci do ukończenia 18 r.ż.³⁸⁵. W 2026 r. Komisja Petycji Senatu zawiesiła prace nad petycją na pół roku, oczekując na wyniki prowadzonego przez Ministerstwo Sprawiedliwości monitoringu funkcjonowania przyjaznych pokoiw przesłuchań³⁸⁶.

Za pozytywną zmianę uznać należy z kolei kompleksowe uregulowanie zasad reprezentacji dziecka w postępowaniach sądowych, które toczą się w warunkach konfliktu interesów pomiędzy dzieckiem a jego rodzicami. Zmiany te doprecyzowały prawa i obowiązki reprezentantów dziecka oraz określiły przesłanki dotyczące tego, kto może zostać reprezentantem dziecka.

Pozytywnie ocenić należy także zmiany wprowadzone do ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich. Na wyróżnienie zasługują rozwiązania pozwalające na odstępianie od kierowania każdej sprawy nieletniego do sądu rodzinnego. W tym zakresie wymienić należy możliwość stosowania przez dyrektorów szkół środków oddziaływania wychowawczego wobec czynów popełnionych w związku z funkcjonowaniem szkoły oraz możliwość stosowania analogicznych środków przez funkcjonariuszy Policji.

Inną istotną zmianą było także wykonanie przez ustawodawcę wyroku ETPC w sprawie Grabowski p. Polsce³⁸⁷ i wprowadzenie jasnych reguł dotyczących stosowania względem nieletnich środków tymczasowych skutkujących pozbawieniem wolności. W efekcie ich przyjęcia, stosowanie względem nieletnich środków tymczasowych o charakterze izolacyjnym ma charakter *ultima ratio* i podlega cyklicznej kontroli ze strony sądu rodzinnego.

Z drugiej strony, ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich nie realizuje w pełni standardu stosowania pozbawienia wolności jako środka o charakterze ostatecznym. W tym kontekście wskazać można kompetencje Policji oraz Straży Granicznej do zatrzymywania dzieci w przypadkach niecierpiących zwłoki, jeżeli zachodzi podejrzenie ich demoralizacji albo popełnienia przez nie czynu karalnego. Co więcej, standard ten nie jest w pełni zagwarantowany przy podejmowaniu decyzji o zastosowaniu względem nieletniego środka

³⁸⁵ Petycja z dnia 3 listopada 2022 r. w sprawie podjęcia inicjatywy ustawodawczej dotyczącej zmiany art. 185a, b, c i d ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego, w celu zapewnienia dzieciom do 18 roku życia – pokrzywdzonym przestępstwem przesłuchania w przyjaznym trybie (P10-78/22).

³⁸⁶ Posiedzenie Komisji Petycji (nr 71) w dniu 21 kwietnia 2026 r. Zapis stenograficzny. Źródło: <https://www.senat.gov.pl/prace/komisje-senackie/przebieg,11301,1.html> (dostęp dnia 10 lipca 2026 r.).

³⁸⁷ Wyrok ETPC z 30 czerwca 2015 r. w sprawie Grabowski p. Polsce, skarga nr 57722/12.

wychowawczego w postaci umieszczenia go w młodzieżowym ośrodku wychowawczym. O ile umieszczenie nieletniego w zakładzie poprawczym lub okręgowym ośrodku wychowawczym obwarowane jest zastrzeżeniem, że inne środki okazały się nieskuteczne lub nie rokują resocjalizacji nieletniego, o tyle analogiczny warunek nie został przewidziany w przypadku młodzieżowych ośrodków wychowawczych.

Problemem pozostaje także dostęp do pomocy obrońcy w postępowaniach toczących się na podstawie ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich. W myśl przyjętych w niej rozwiązań, nieletni, którego nie stać na opłacenie obrońcy z wyboru może otrzymać pomoc z urzędu jedynie wówczas, gdy sąd uzna taką pomoc za potrzebną. Co więcej, na gruncie postępowania w sprawach nieletnich oraz postępowania karnego brak jest regulacji obligujących organy procesowe do zapewnienia dziecku przesłuchiwanemu w charakterze podejrzanego prawa do pomocy obrońcy jeszcze przed pierwszym przesłuchaniem w sprawie.

Dodatkowo przepisy ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich nie zabezpieczają należycie nieletnich w przypadku konfliktu interesów pomiędzy rodzicami a dzieckiem. Zgodnie z nimi sąd jest zobowiązany do wyznaczenia obrońcy z urzędu jedynie wówczas, gdy dziecko nie ma obrońcy, a interesy jego i jego rodziców pozostają w sprzeczności. W sytuacji, gdy dziecko jest już reprezentowane przez obrońcę z wyboru, sąd nie ma możliwości interweniowania, nawet jeżeli stwierdzi zaistnienie konfliktu interesów pomiędzy dzieckiem a jego rodzicami.

W kontekście prawa dzieci do obrony, należy także zwrócić uwagę na kwestię należytego przygotowania adwokatów i radców prawnych do reprezentowania dzieci w postępowaniach sądowych. Kwestia ta, pomimo podejmowanych prób, nie została uregulowana w sposób usystematyzowany.

Krytycznie należy odnieść się do sposobu informowania nieletnich o przysługujących im prawach na gruncie ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich. Ustawa ta nie przewiduje kompetencji Ministra Sprawiedliwości do wydania rozporządzenia ustalającego wzór pouczenia dzieci o ich prawach i obowiązkach w postępowaniu. Kreuje to ryzyko, że informacja ta jest prezentowana dzieciom w sposób zróżnicowany i niedostosowany do ich specjalnych wymagań i potrzeb.

Rekomendacje:

1. podejmowanie działań mających na celu szersze podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej, językowej i religijnej, w szczególności naukę języka oraz własnej kultury i historii przez dzieci należące do mniejszości narodowych i etnicznych lub identyfikujących się jako takie,
2. podejmowanie działań ukierunkowanych na likwidację stereotypów względem dzieci pochodzenia romskiego oraz zagwarantowanie efektywnego dostępu tych dzieci do edukacji, w tym edukacji ponadpodstawowej,

3. rozszerzenie zakresu działania Państwowej Komisji do spraw przeciwdziałania wykorzystaniu seksualnemu małoletnich poniżej 15 r.ż. na przypadki wykorzystywania małoletnich w wieku od 15 do 18 lat,
4. wprowadzenie rozwiązań ograniczających praktykę publikowania danych osobowych sprawców przestępstw o charakterze seksualnym w publicznym rejestrze sprawców przestępstw na tle seksualnym w sytuacjach, gdy taka publikacja mogłaby narazić na identyfikację osoby pokrzywdzonej przestępstwem o charakterze seksualnym,
5. zagwarantowanie efektywnej ochrony małoletnich przed przemocą, przebywających w domach pomocy społecznej, domach dziecka, rodzinnych domach dziecka, ośrodkach adopcyjnych i innych ośrodkach opieki nad dziećmi,
6. wprowadzenie rozwiązań mających na celu separację małoletnich pozbawionych wolności w jednostce penitencjarnej od osób dorosłych,
7. odejście od rozwiązań prawnych pozwalających na pociąganie do odpowiedzialności karnej nieletnich, którzy nie ukończyli 14 r.ż., na zasadach przewidzianych dla sprawców dorosłych,
8. zagwarantowanie specjalnych warunków przesłuchania wszystkich dzieci będących świadkami i pokrzywdzonymi, nie zaś wyłącznie tych, które nie ukończyły 15 r.ż.,
9. zagwarantowanie dzieciom, wobec których prowadzone jest postępowanie na zasadach przewidzianych w ustawie o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich, odpowiednich gwarancji proceduralnych, w tym prawa do informacji dostosowanej do poziomu ich rozwoju, domniemania niewinności oraz prawa uzyskania pomocy prawnej przed pierwszym przesłuchaniem w sprawie,
10. usunięcie rozwiązań prawnych, pozwalających sądom rodzinnym w sposób dyskrecjonalny, odmówić nieletniemu prawa dostępu do pomocy prawnej z urzędu,
11. wprowadzenie rozwiązań gwarantujących zapewnienie nieletniemu efektywnej pomocy prawnej, nawet w przypadku konfliktu interesów na linii rodzice – dziecko,
12. podejmowanie działań ukierunkowanych na budowanie świadomości w zakresie praw dziecka wśród adwokatów, radców prawnych, sędziów, prokuratorów, kuratorów oraz pracowników socjalnych.